

Stijl kan een toespraak maken of breken. Politici en hun speechwriters besteden bij het schrijven van toespraken niet alleen aandacht aan de inhoud van hun boodschap – ze proberen die boodschap ook zo overtuigend mogelijk te verwoorden. Geert Wilders is vanwege zijn stijl de afgelopen jaren zowel verguisd als geroemd. Wat onderscheidt zijn stijl van die van zijn opposenten, bijvoorbeeld van Ella Vogelaar?

MAARTEN VAN LEEUWEN

is taalbeheerser/taalkundige. Hij doet aan de Universiteit Leiden (opleiding Nederlands) een promotieonderzoek naar stijl in politieke toespraken. Zie www.stylistics.leidenuniv.nl.

Het hoofdzinne

*Over de stijl van
Geert Wilders en
Ella Vogelaar*

nbeleid van Wilders

Geert Wilders weet als geen ander in politiek Den Haag de aandacht te trekken. Niet alleen *wat* hij zegt zorgt doorlopend voor discussie: ook *hoe* hij zijn boodschap verwoordt trekt de aandacht. Wilders' taalgebruik is door critici als 'grof' en 'generaliserend' getypeerd; tegelijkertijd wordt hij echter ook geroemd vanwege de heldere manier waarmee hij zijn standpunten presenteert. Zo oordeelde politicoloog André Krouwel recentelijk dat Wilders 'extreem laag scoort op argumentatie', maar wel 'heel helder taalgebruik' bezigt: 'op herhalingen, jargon of dooddoeners betrap je hem niet zo gauw'.¹

Maar: wat maakt de stijl van Wilders nu precies zo helder? Welke stijlmiddelen liggen daaraan ten grondslag? Die vraag probeer ik in deze bijdrage te beantwoorden. Dat doe ik door de stijl van Wilders te vergelijken met die van Ella Vogelaar, oud-minister van Wonen, Wijken en Integratie, wier taalgebruik in de media juist bekend stond als 'wollig'.² Hiermee volg ik de methode van Ton Anbeek en

Arie Verhagen (2001), die laten zien dat zo'n *vergelijking* tussen twee auteurs of sprekers interessante stijlkenmerken aan het licht kan brengen. Stijl definieer ik als *keuze*: 'de keuze die een spreker heeft uit mogelijke formuleringen om een gedachte vorm te geven'.³

Voor mijn analyse heb ik zeven toespraken (een kleine 10.000 woorden) van Wilders bekeken waarin hij spreekt over 'de islamisering van Nederland'. Van Vogelaar heb ik een vijftal toespraken onderzocht (eveneens bijna 10.000 woorden), waarin zij *haar* visie op het integratievraagstuk uiteenzette. Ik beperk me daarbij tot de vooraf geschreven speeches zoals ze gepubliceerd zijn op de websites van de pvv en het ministerie van vrom. De feitelijke *actio* (het uitspreken van de tekst, de intonatie, de gebaren, de mimiek, etc.) laat ik buiten beschouwing: deze aspecten zijn zeker interessant, maar vereisen een studie op zich. Eerst ga ik in op een aantal opvallende stijlverschillen tussen beide politici, waarbij ik zowel klassiek-retorische stijl-

figuren als grammaticale verschijnselen bespreek.

Vervolgens probeer ik te beschrijven hoe de geobserveerde stijlmiddelen bijdragen aan de heldere taal van Wilders.

1 Herhalingsfiguren

Anders dan het oordeel van Krouwel suggereert, maakt Wilders veelvuldig gebruik van opsommingen en herhalingsfiguren, zoals anaforen (herhaling van een woord aan het begin van opeenvolgende zinnen) en parallellismen (zinnen of zinsdelen die grammaticaal op dezelfde manier zijn opgebouwd):

Mevrouw de Voorzitter, we raken ons land kwijt. We raken Nederland kwijt. Kwijt aan de massaimmigratie. Kwijt aan de instroom die niet meer te controleren valt. Kwijt aan een cultuur van achterlijkheid en geweld. Kwijt aan het Marokkaanse tuig dat scheldend, spugend en onschuldige mensen in elkaar rammend door het leven gaat. Dat de schoolpleinen en straten onveilig maakt. Dat de middelvinger opsteekt naar rouwstoeten, ambulancepersoneel bedreigt en mishandelt,

- 1 Een typering die frequent opdook in de media en op z'n minst valt terug te voeren tot Heleen van Rooijen bij Pauw en Witteman, 13 november 2007.
- 2 Burger & De Jong (2009), blz 19.
- 3 Er is één uitzondering: de bijdrage van Vogelaar aan het debat over islamitisch activisme (2007) is achterhaald via de Handelingen van de Tweede Kamer. Hier betreft het dus de uitgesproken tekst.

NEDERLANDERS
ZIJN HET
SPUUGZAT!!!

homo's in elkaar ramt, vrouwen voor 'hoer' uitscheldt. Ze accepteren maar al te graag onze uitkeringen, onze huizen, onze dokters. Maar niet onze normen en waarden. [APB 2008]

In de speeches van Vogelaar zien we zelden herhalingsfiguren. Soms zien we twee zinnen met dezelfde opbouw:

Ik geloof in een samenleving waar mensen meedoen en zich gewaardeerd voelen om wie ze zijn. Ik geloof in een samenleving waar mensen de kans krijgen mee te doen. Die kans moeten ze pakken en dat gaat niet voor iedereen vanzelf. Daar is ieders inzet nodig. [Start Deltaplan Inburgering]

2 Bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden

In tegenstelling tot Vogelaar spreekt Wilders veelvuldig in superlatieven. Hij maakt gebruik van werkwoorden en zelfstandige naamwoorden die sterke emoties oproepen, vaak vergezeld van bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden die zich eveneens op het uiterste van een semantische schaal bevinden:

Veel Nederlanders zijn het *spuugzat* en *hunkeren* naar actie. Maar de Haagse politiek doet *helemaal niets* (...). [Debat islamitisch activisme]

De Partij voor de Vrijheid staat voor een immigratiestop. Vijf jaar de grenzen *helemaal* dicht voor immigranten uit moslimlanden. (...) Dit kabinet is na

honderd dagen al *wereldkampioen* in het wegredeneren van wezenlijke problemen in de Nederlandse samenleving. [Debat uitspraken Donner]

Het beleidsprogramma van dit kabinet is *ronduit bagger*. Het *negeert* de *grote* problemen waar Nederland voor staat. En dat is onverantwoord. Ons land *schreeuwt* om lagere belastingen, een *keiharde* aanpak van de criminaliteit en de het terugdringen van de islam. Maar het land krijgt een showkabinet met maatregelen uit de jaren zestig. Dit kabinet Balkenende is een *ramp* voor Nederland. [Debat beleidsprogramma 2007-2011] We accepteren niet dat er *buitenproportioneel grote megamoskeeën* worden gebouwd (...). [Debat integratie]

3 Mate van concreetheid: gebruik van voorbeelden

Maar wie betaalt de rekening? Wie betaalt die honderd miljard? Dat zijn de mensen die Nederland hebben opgebouwd, de mensen die hard werken, de mensen die keurig sparen en netjes hun belasting betalen. De gewone Nederlander die het niet cadeau krijgt. Henk en Ingrid betalen voor Mohammed en Fátima. [APB 2008]

Wilders weet zijn boodschap ontzettend goed te concretiseren: hij geeft veel voorbeelden en gebruikt weinig moeilijke woorden. Ook Vogelaar gaf regelmatig voorbeelden in haar speeches, maar vergeleken met Wilders bleven die abstract:

Maar het belangrijkste van al is dat mensen die voorheen aan de zijlijn stonden, zich nu actiever

WIJ KUNNEN CONSTATEREN DAT ONZE SAMENLEVING SNEL VERANDERT, WAARDOOR WIJ TEGEN EEN AANTAL NIEUWE MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN AANLOPEN. IK DENK DAT MIJN ROL ALS MINISTER VOOR INTEGRATIE IS OM DIT SOORT ZAKEN AAN DE ORDE TE STELLEN

kunnen bewegen in de maatschappij. Die cursisten worden overblijfmoeder of hulp-ouder. Voorheen zwijgzame vrouwen gaan nu alleen naar de dokter en spreken met gemak de school-directeur aan. [Start Deltaplan Inburgering]

Veel van Vogelaars voorbeelden gingen over groepen ('cursisten', 'zwijgende vrouwen', 'mensen'), en niet over concrete individuen. Nog een voorbeeld daarvan (waarbij de eerste zin overigens zo algemeen is dat die niet zou misstaan in de Troonrede):

Grote maatschappelijke veranderingen gaan gepaard met vormen van pijn in de samenleving. Dat zie je ook duidelijk bijvoorbeeld bij *jonge moslima's* wanneer zij emanciperen en religieus individualiseren. Dat leidt al te vaak tot spanningen in de opvoeding, het huwelijk en het gezin. [Forum-congres]

4 Lidwoordgebruik

De meerderheid van de Nederlanders is inmiddels (...) doordrongen van het gevaar en ziet de islam als een bedreiging voor onze cultuur. (...) Maar de Haagse politiek doet helemaal niets (...). [Debat islamitisch activisme]

Ook opvallend: Wilders spreekt systematisch van 'de Nederlanders', 'de Islam', 'de Haagse politiek', etc: helder afgebakende entiteiten of concepten. Vogelaar liet groepen of concepten vaker onbepaald:

[D]it soort vraagstukken raakt mensen heel direct en heel persoonlijk. [Debat islamitisch activisme]

De laatste tien jaar is er sprake van een groeiend onbehagen in ons land. (...) Dat onbehagen komt tot uitdrukking bij autochtone Nederlanders omdat er zoveel is veranderd in de primaire woon-omgeving. [Forum-congres]

5 Metafoor

Tweemaal stelde Ella Vogelaar het integratievraagstuk voor als een gemeenschappelijke reis. Eén voorbeeld: We moeten onze samenleving opnieuw vormgeven. (...) Ik zie dat vormgeven als een gemeenschappelijke reis. Een reis naar een land waar we hopelijk allemaal met veel plezier in kunnen wonen. [Start Deltaplan Inburgering]

Wilders daarentegen maakt systematisch gebruik van metaforisch taalgebruik om zijn boodschap te verwoorden: hij spreekt consistent in termen van oorlog. Een kleine greep uit vele voorbeelden:

Ik wil nu helderheid van de minister. Ik wil van hem horen: wij / *capituleren* / nooit. [Debat uitspraken Donner]

Zoals altijd, *blaast* de Nederlandse overheid de *aftocht*. [APB 2008]

Alles dat ingaat tegen het multiculturalisme – onze nationale staatsideologie – moet *bestreden* worden. Want stel je voor, anders zou de islamitische wereld wel eens boos kunnen worden en dat is het laatste dat de premier wil. Dan maar op de knieën richting Mekka. Steeds weer *capituleren*. (...) Minister-president, uw naam is *Chamberlain*. [Debat Fitna]

Voorzitter, de toenemende islamisering moet worden *gestopt*. De islam is *het paard van Troje* in Europa. [Debat islamitisch activisme]

6 Hoofdzinnen

Wilders presenteert zijn standpunten meestal in hoofdzinnen:

'Voorzitter, de Koran is een opruiend boek en het verspreiden van een opruiend geschrift is op grond van artikel 132 van ons Wetboek van Strafrecht verboden. Daarnaast zet de Koran aan tot haat en roept het op tot moord en doodslag; verspreiding van dergelijke teksten is door artikel 137e strafbaar gesteld. De Koran is levensgevaarlijk en volledig in strijd met onze rechtsorde en democratische rechtsstaat. Ter verdediging en versterking van onze rechtsstaat en beschaving is het dan ook bittere noodzaak, de Koran te verbieden, en ik zal daartoe in tweede termijn een motie indienen (...). [Debat islamitisch activisme]

Vogelaar verpakte haar standpunten daarentegen frequenter in ondergeschikte bijzinnen, die ze koppelde aan zinnelijke bijzinnen, die ze koppelde aan zinnelijke bijzinnen, die ze koppelde aan zinnelijke bijzinnen als 'ik denk dat...' of 'we kunnen constateren dat...':

Wij kunnen constateren dat onze samenleving snel verandert, waardoor wij tegen een aantal nieuwe maatschappelijke vraagstukken aan-

IK KAN ME NIET AAN DE INDRUK ONTTREKKEN DAT HET EIGEN GELIJK VAAK NIET ALLEEN UITGANGSPUNT IS VOOR DEBAT, MAAR OOK METEEN DE UITKOMST IS. IK RAAK ER STEEDS MEER VAN OVERTUIGD DAT JE ER MET DIE MANIER VAN DISCUSSIEREN EN DENKEN ALLEEN NIET KOMT

lopen. (...) *Ik denk dat* mijn rol als minister voor integratie is om dit soort zaken aan de orde te stellen (...). [Debat islamitisch activisme]

Het effect van de stijlmiddelen

Wat is nu het effect van de genoemde stijlmiddelen? Hoe dragen deze middelen bij aan de 'klare taal' van Wilders? Om met de hoofdzinnen te beginnen: doordat Vogelaar haar standpunt regelmatig formuleerde in de vorm van een ondergeschikte '-zin', gekoppeld aan een hoofdzin die haar houding tegenover dat standpunt weergaf (*ik denk dat...*), presenteerde zij haar standpunten expliciet als *haar visie* op het integratievraagstuk. Dat liet de mogelijkheid open dat er ook *andere* visies mogelijk zijn (zie Verhagen 2005): er was ruimte voor discussie en onderhandeling. Die ruimte laat Wilders nu juist niet: hij presenteert zijn standpunten simpelweg in hoofdzinnen, als *feiten*. Anders gezegd: het ontbreken van '*dat*-zinnen' draagt bij aan de stelligheid van zijn betoog. Op een hoger tekstniveau zorgen de veelvuldig parallel opgebouwde zinnen daarbij voor een duidelijke structuur: de herhalingsfiguren zorgen voor helderheid en ritme; hij 'drilt' zijn boodschap erin.

Ook het consistent spreken in termen van oorlog draagt bij aan de helderheid van Wilders' boodschap. Wilders hanteert systematisch een bepaald kennisdomein (het domein 'oorlog') om zijn boodschap over islamisering te presenteren. Lakoff &

Johnson (1999) lieten zien dat metaforen onze gedachten structureren en sturen: de oorlogsmetaforiek biedt Wilders de mogelijkheid een heldere rolverdeling te maken tussen goed en kwaad, tussen agressor ('de islam'), 'slachtoffers' (miljoenen Nederlanders), lafaards (de regering; Balkenende) en verdedigers van de vrijheid (de pvv). Bovendien kan de door Wilders voorgestelde oorlogssituatie dienen als een rechtvaardiging voor zijn compromisloze en radicale opstelling: in vreedzame tijden is zo'n opstelling minder vanzelfsprekend (Lammerts & Verhagen 1994).

Wilders' lidwoordgebruik draagt eveneens bij aan het creëren van heldere hokjes: door te spreken van 'de Nederlander', 'de Haagse politiek' of door te zeggen dat 'de Islam' gevaarlijk is, schetst hij schijnbaar eenduidige, helder afgebakende categorieën, waarmee hij voorbij gaat aan het feit dat er binnen zo'n groep of verschijnsel in werkelijkheid veel meer diversiteit te vinden is – Wilders abstraheert, wat de onderverdeling in verschillende 'hokjes' ten goede komt.

Tegelijkertijd is Wilders echter ook ontzettend con-

creet: eenvoudig taalgebruik (geen moeilijke woorden), *concrete* voorbeelden en het 'extreme' gebruik van adjectieven en adverbia, laten weinig te raden over.

Verschillende boodschap, verschillende stijl?

De vergelijking tussen Wilders en Vogelaar laat een aantal opvallende stijlverschillen zien. Die verschillen zijn deels te verklaren door de sterk verschillende *boodschappen*: Wilders pleit rechtlijnig voor het terugdringen van de islamitische cultuur; Vogelaar had een complexere boodschap en veel meer oog voor nuance. Dit kan de verschillen in stijl deels verklaren: een genuanceerde boodschap leent zich niet voor 'extreme' bijvoeglijke naamwoorden en bijvoorzinnen, of voor een lidwoordgebruik dat een duidelijke scheidslijn aanbrengt tussen groepen mensen.

Bovendien is ook de politieke *rol* van Vogelaar en Wilders een factor van belang: als lid van de oppositie is het

MAAR HET BELANGRIJKST VAN AL IS DAT MENSEN DIE VOORHEEN AAN DE ZIJN STONDEN, ZICH NU ACTIEVER KUNNEN BEWEGEN IN DE MAATSCHAPPIJ. DIE CURSISTEN WORDEN OVERBLIJFMOEDER OF HULP-OUDER, VOORHEEN ZWIJGZAME VROUWEN GAAN NU ALLEEN NAAR DE DOKTER EN SPREKEN MET GEMAK DE SCHOOLDIRECTEUR AAN.

voor Wilders makkelijker om scherp uit de hoek te komen; Vogelaar sprak uit naam van het kabinet en moest haar woorden veel meer wikken en wegen.

Maar toch: in de confrontatie met haar politieke tegenstander roept de stijl van Vogelaar vragen op. Sprak Vogelaar bijvoorbeeld niet *onnodig veel* in bijzinnen? In gevallen als de volgende voegt het weinig toe – het gebruik ervan zwakt de overtuigingskracht van haar boodschap alleen maar af en maakt haar zinnen onnodig omslachtig:

Het lijkt mij goed om aan te geven dat ik mij als minister voor Integratie een minister van alle burgers in dit land voel. [debat Islamitisch activisme]

Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat het eigen gelijk vaak niet alleen uitgangspunt is voor debat, maar ook meteen de uitkomst is. (...) Ik raak er steeds meer van overtuigd dat je er met die manier van discussiëren en denken alléén niet komt. [Forum-congres]

Daarnaast: waarom ondersteunde Vogelaar haar boodschap niet systematischer met een pakkend beeld? Waarom bleven haar voorbeelden zo abstract? Waarom niet wat meer herhalingsfiguren die (onbewust) de hoorder helpen de boodschap op te pikken? Door dit soort middelen goed in te zetten had Vogelaar de helderheid van haar boodschap zeker kunnen vergroten – zonder afbreuk te hoeven doen aan de genuan-

ceerde *inhoud* van haar verhaal. Ook zonder direct de nuance uit het oog te verliezen, had Vogelaar zeker nog iets van de stijl van Wilders kunnen leren.

Bronnen

Wilders

Spreektekst Algemene politieke beschouwingen 2008 (17-09-08)

Spreektekst debat over film Fitna (01-04-08)

Spreektekst debat islamitisch activisme (06-09-07)

Spreektekst debat beleidsprogramma 2007-2011 (19-06-07)

Spreektekst debat uitspraken Donner over Sharia (14-09-06)

Spreektekst Algemene politieke beschouwingen 2006 (27-09-06)

Spreektekst debat integratie (10-10-05)

Vogelaar

Conferentie Mevlanamoskee Rotterdam (12-04-08)

Forum-congres 'Vorbij de vermijding, Trends en ontwikkelingen binnen de islam in Nederland' (06-12-07)

Bijdrage debat islamitisch activisme (06-09-07)

Start Deltaplan Inburgering (03-12-07)

Presentatie Integratienota (13-11-07)

Literatuur

Anbeek, Ton en Arie Verhagen (2001). 'Over stijl'.

In: *Neerlandistiek.nl*. Artikelnummer 01.01, 14 juni 2001.

Burger, Peter en Jaap de Jong (2009): *Handboek Stijl. Adviezen voor aantrekkelijk schrijven*.

Tweede druk. Noordhoff.

Lakoff, G. en M. Johnson (1999): *Leven in metaforen*. Nijmegen.

Lammerts, Agnes en Arie Verhagen (1994): 'De oorlog in de krant'. In: *Perspectieven in taalbeheersingsonderzoek*. Dordrecht, 375-384.

Leech, G.N. en M.H. Short (1981). *Style in fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. Londen.

Verhagen, Arie (2005): *Constructions of Intersubjectivity. Discourse, Syntax, and Cognition*. Oxford. ■